

Emmen geeft Steenkuyl-orgel een nieuw onderkomen

Eind 1996 nam de vrijgemaakt gereformeerde Goede Herderkerk een 'nieuw' orgel in gebruik. Kas en een groot deel van het pijpwerk zijn afkomstig uit de voormalige Muiderkerk in Amsterdam. Op 31 oktober 1989 brandde de leegstaande Muiderkerk af. Het Steenkuyl-orgel in die kerk liep daarbij schade op, maar ging niet verloren. Het grootste deel van het pijpwerk (de frontpijpen waren door de hitte gesmolten) en de kas bleven gespaard, omdat het orgel in een nis was opgesteld. De speeltafel ging echter verloren. Het instrument van Steenkuyl was bijzonder, omdat dit het eerste Nederlandse orgel was met pneumatische tractuur.

Het Steenkuyl-orgel in de Goede Herderkerk te Emmen.

Bij de oplevering door Steenkuyl in 1892 - op Tweede Kerstdag van dat jaar werd het in gebruik genomen - had het orgel de volgende dispositie:

Onderklavier	
Bourdon	16'
Prestant	8'
Roerfluit	8'
Octaaf	4'
Quint	3'
Octaaf	2'
Mixtuur	III
Cornet	IV
Trompet	8'
Bovenklavier	
Salicionaal	8'
Viola di Gamba	8'
Holpijp	8'
Roerfluit	4'
Dulciaan	8'
Pedaal	
Bourdon	16' (transmissie)

Elf combinatietreden;
P, mF en F voor het onder- en bovenklavier;
Volle werk;
gebruikelijke koppels; tremulant.

De organist A. Pomper schreef over het Amsterdamse instrument in *Het Orgel* (no. 4, 15 juni 1893): "Zooals men ziet heeft dit orgel slechts 14 stemmen en toch, wanneer men de krachtigen, vollen toon in aanmerking neemt, zou men meenen een orgel van een dubbel aantal stemmen te hooren."

Het werkstuk van Steenkuyl werd gewijzigd en uitgebreid in 1915 (toevoeging drie pedaalstemmen); later volgde nog een uitbreiding van het tweede klavier (een Scherp III en een Nachthoorn 2'). Bij die gelegenheid werd de tractuur van het Bovenwerk elektrisch gemaakt. Deze veranderingen werden uitgevoerd door C. Verweys te Amsterdam.

In 1970 voerde de firma Fonteijn en Gaal een restauratie uit. Er werd een nieuw pedaalklavier aangebracht. Weer moest het Bovenklavier het ontgelden: De Viola di Gamba werd op de plaats van de Salicionaal geplaatst, op de plaats van de Viola kwam een Prestant 4. De Nachthoorn van Verweys werd vervangen door

PETER SNEEP

Het Steenkuyll-orgel, zoals het tot 1989 in de Amsterdamse Muiderkerk stond.

Wat er van de Steenkuyll-speeltafel overbleef.

een Woudfluit 2'. Op het pedaal werd de Violon 8' vervangen door een Octaaf 4'. Ten tijde van de brand in 1989 zag de dispositie er als volgt uit.

Onderklavier	
Bourdon	16'
Prestant	8'
Roerfluit	8'
Octaaf	4'
Quint	3'
Octaaf	2'
Mixtuur	III
Cornet	IV (vanaf c')
Trompet	8' (b/d)
Bovenklavier	
Holpijp	8'
Viola di Gamba 8'	
Prestant	4'
Roerfluit	4'
Woudfluit	2'
Scherp	III
Dulciaan	8'
Pedaal	
Subbas	16'
Bourdon	16' (transmissie)
Fluitbas	8'
Octaaf	4'

Na de brand wisten de orgelmaker Kaat en Tjhuis uit Kampen het Amsterdamse orgel aan te kopen. In 1992 was de Emmer Goede Herderkerk door brand verwoest. Het tweeklaviers Reil-orgel uit 1986 ging daarbij geheel verloren. De bouw van dat dertien stemmen tellende orgel was destijds mogelijk gemaakt door een gift van 200.000 gulden van een gemeentelid. In oktober 1995 werd naar aanleiding van een advertentie van Kaat en Tjhuis het Steenkuyll-orgel aangekocht. Daarmee waren plannen voor nieuwbouw - er waren contacten met Van Eeken - en eventuele aankoop van een ander bestaand orgel - van de baan.

Het was de wens van de Emmer orgelcommissie en de orgelbouwer het orgel terug te brengen in de oorspronkelijke staat. Toch voorzag Kaat en Tjhuis het instrument merkwaardig genoeg van een rein-mechanische structuur, "zoals gebruikelijk is bij his-

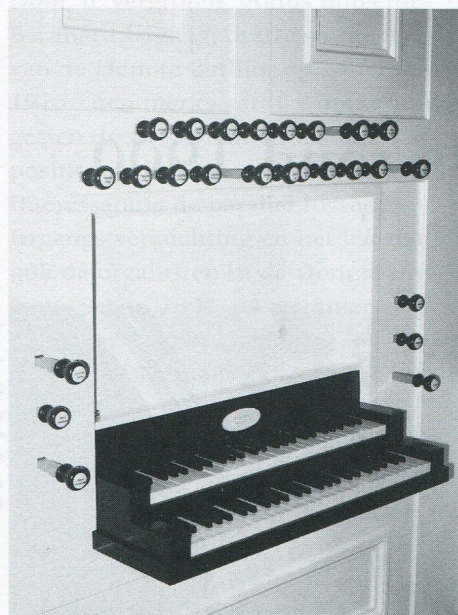
torische orgelbouw", meldt het keurig verzorgde boekje dat ter gelegenheid van de ingebruikname werd uitgegeven. De speeltafel, in Amsterdam voor het orgel opgesteld, met zicht op de kerkruimte, kreeg in Emmen een plaats aan de zijkant. Ook werd het oorspronkelijke concept van Steenkuyll met een aantal stemmen uitgebreid, onder andere een Flageolet 1' op het Bovenwerk. Ook kregen een Prestant 4' en een Nachthoorn 2' daar een plaats. De Cornet verhuisde van het eerste naar het tweede klavier. Het Hoofdwerk werd aangevuld met een Fluit 4'. De orgelkas kreeg een witte kleur, passend bij het interieur van de Goede Herderkerk.

FRAAIE COMBINATIES

Het is een goede zaak dat het pijpwerk van Steenkuyll aan een tweede jeugd kan beginnen. Met opzet zeg ik: het pijpwerk van Steenkuyll. Want de aanleg van dit instrument is immers fors veranderd ten opzichte van de

toestand in Amsterdam. Het orgel heeft nu een mechanische tractuur, wat het nooit heeft gehad. Dit heeft ook consequenties voor de aanspraak van het pijpwerk.

De nieuwe, mechanische klaviatuur.

Bovendien staat het orgel nu in een veel kleinere ruimte, ook al is die in akoestisch opzicht best aangenaam. A. Pomper schreef al dat het orgel veel groter klinkt dan het is. Mijn eerste indruk bij het bespelen in Emmen was een soortgelijke. Alleen al de Prestant 8' vond ik vanaf de speeltafel aan de luide kant. Later, bij het beluisteren in de kerk, trof de klank mij aangenamer.

Bij het gebruik van het volle werk heb ik de indruk dat er wind tekort is. Vooral bij het bijtrekken van de Flageolet 1' ontstaat een wat jankerig effect. De eenvoeter was een uitdrukkelijke wens van de orgelcommissie. Zij vreesden te weinig hoog in het tutti en wilden 'een parel op de kroon'. Zelfs het ingebruiknameboekje draagt die titel. Ik vrees dat ze nu te veel hoog hebben.

In veel opzichten hinkt het orgel op twee gedachten. Het grootste deel van het pijpwerk heeft een duidelijke romantische inslag. Anderzijds heb ik de indruk dat Kaat en Tijhuis de klank hebben willen ombuigen in de richting van het eind van de 18e eeuw. Vandaar waarschijnlijk ook de luide Flageolet en de ademende wind-

voorziening. Op papier is er respect voor het oorspronkelijke concept. Maar waarom dan toch zo veel stemmen toegevoegd? En als je toch registers bijplaatst, waarom dan niet iets gedaan aan de Pedaal bezetting? Bij wat langer spelen ontdekte ik allerlei fraaie combinaties. De grondstemmen van het Hoofdwerk, met de Dulciaan van het Nevenwerk gekoppeld naar het Pedaal. Dat klinkt hier goed. Ook de Viola is een volbloedromanticus. Als begeleider van de solistisch gebruikte Prestant 8' bewijst hij bij voorspelen goede diensten.

Emmen, Goede Herderkerk (Geref. Vrijgemaakt)

Bouwer: Fa. Steenkuyf, 1892 voor Amsterdam, Muiderkerk.

Herbouw: Kaat en Tijhuis orgelmakers, 1996.

Hoofdwerk (C-f)

Bourdon	16'
Prestant	8'
Roerfluit	8'
Octaaf	4'
Fluit	4'
Quint	3'
Octaaf	2'
Mixtuur III st.	2' b/d
Trompet	8' b/d

Bovenwerk (C-f)

Holpijp	8'
Viola di Gamba	8'
Prestant	4'
Roerfluit	4'
Nachthoorn	2'
Flageolet	1'
Cornet	IV disc.
Dulciaan	8'

Pedaal (C-d)

Bourdon	16' (trm.)
---------	------------

Koppels

Hoofdwerk – Bovenwerk
Pedaal – Hoofdwerk
Pedaal – Bovenwerk

Tremulant op gehele orgel

Samenstelling Mixtuur:

C	2' - 1 1/3' - 1'
c ¹	2 2/3' - 2' - 1 1/3'
c ²	4' - 2 2/3' - 2'

Samenstelling Cornet:

c	4' - 2 2/3' - 2' - 1 3/5'
---	---------------------------

Tractuur mechanisch
Winddruk 80 mm Wk.
Toonhoogte a = 440 Hz.
Stemming gelijkzwevend

Kortom: een heel aardig orgel, maar jammer dat het niet meer zo romantisch is.

Veel gegevens voor in dit artikel zijn overgenomen uit het boekje *Als een parel in een kroon - een nieuw orgel in de Goede Herderkerk te Emmen*, geschreven door de orgelbouwwerkgroep: H. Huttinga, M. de Ruiters en G. de Leeuw (eindredactie).

Medemblik neemt gerestaureerd Rugpositief in gebruik

Op 18 oktober wordt om 20.00 uur het gerestaureerde Bätz-Rugwerk van het orgel in de Bonifaciuskerk te Medemblik in gebruik genomen. Het zal worden ingespeeld door Jos van der Kooy. Hiermee is de eerste fase van de totale restauratie van het Pieter Backer-orgel (1671/1785) door Flentrop Orgelbouw voltooid.

Christoffel Bätz (1755-1800), de jongste zoon van J.H.H. Bätz, bouwde in 1784/85 een nieuw Rugwerk voor het orgel in de Bonifaciuskerk, omdat het voormalige pijpwerk onbruikbaar was geworden. In verband hiermee werd tevens een geheel nieuw orgelbalkon vervaardigd. Het Rugwerk is het enige dat als compleet werk van deze orgelbouwer bewaard is gebleven. Bätz bracht ook enkele veranderingen in het Hoofdwerk aan.

Na geleidelijk verval van het orgel voerde de fa. Flentrop in 1965 werkzaamheden uit die waren gericht op technische conservering. Tevens werd het instrument toen in de oorspronkelijk geachte Werckmeister-temperatuur gestemd.

Voor de huidige restauratie werd 1861 als uitgangspunt gekozen, het jaar waarin L. van Dam het orgel herstelde en enkele registers wijzigde. In 1995 maakte Flentrop een begin met de definitieve restauratie van het Rugwerk. De mechaniek werd gerestaureerd tot aan de klavieren, en de winddruk werd verlaagd. In verband met het gekozen uitgangspunt is het orgel nu gelijkzwevend gestemd.

Fase 2 van de restauratie omvat herstel van windlade, pijpwerk en mechaniek van het Hoofdwerk, fase 3 herstel van het Borstwerk en de klavieren. Het ligt in de bedoeling deze fasen gelijktijdig uit te voeren.

